

UOT 364-78

İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ İŞLƏK SOSIAL İNFRASTRUKTURUN TƏSİR İSTİQAMƏTLƏRİ

Ramil ŞAHÜSEYNLİ*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 17 fevral 2025; çapa qəbul edilmişdir: 2 may 2025; online-da çap edilmişdir: 25 iyun 2025.

Received: 17th of February, 2025; accepted: 2th of May, 2025; published online: 25th of June, 2025.

Açar sözlər: *işlək sosial infrastruktur, ərazi reabilitasiyası, köçkünlərin geri qaytarılması, sosial birlik, dayanıqlı inkişaf*

Giriş

Azərbaycan öz ərazilərini işğaldan azad etdikdən sonra böyük bir problemlə üzləşir: sosial infrastrukturun yenidən qurulması və inkişafı. Bu proses təkcə zədələnmiş fiziki infrastrukturun bərpası ilə məhdudlaşmır, həm də vətəndaşların rifahına zəmanət verən əsas xidmətlərin canlandırılmasını əhatə edir. Səmərəli sosial infrastruktur inklüzivliyi təşviq etmək, həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq və davamlı iqtisadi inkişafı dəstəkləmək üçün vacibdir.

Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində sosial infrastrukturun bərpası və inkişafı sabitliyin, sosial birliyin və davamlı tərəqqinin təmin edilməsi üçün əsas məsələdir. Onilliklər boyu işğaldan sonra bu bölgələr sadəcə fiziki reabilitasiyadan kənara çıxan hərtərəfli yenidənqurma tələb edir. Həqiqətən də, sosial infrastrukturun inkişafı iqtisadiyyatın canlanmasında və yerli əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasında həlledici rol oynayır. O təkcə məcburi köçkünlərin davamlı qayıdışını təmin etmir, həm də bu ərazilərin milli və beynəlxalq çərçivəyə ahəngdar inteqrasiyasına zəmanət verir.

Sosial infrastruktur təhsil, səhiyyə, ictimai xidmətlər, mədəniyyət, rəqəmsal əlaqə və yerli iqtisadi inkişaf kimi müxtəlif vacib sahələri əhatə edir. Onların düzgün işləməsi əhalinin dayanıqlılığının artırılması, məşğulluğun stimullaşdırılması və tarazlı inkişafın təşviq edilməsi üçün zəruri şərtidir. Bu xidmətlərin modernləşdirilməsi və optimalaşdırılması məcburi köçkünlərin reinteqrasiyası və müvafiq ərazilərin canlandırılması üçün çox vacibdir. Bundan əlavə, sakinlər arasında əlaqələri gücləndirməklə, bu infrastruktur daha inklüziv və vahid cəmiyyətin qurulmasını asanlaşdırır. Beləliklə, sosial infrastrukturun uzunmüddətli fəaliyyətini təmin etmək üçün onların idarə olunması və maliyyələşdirilməsinin səmərəli mexanizmlərinin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu kontekstdə, həll yollarını Azərbaycanın mədəni və sosial-iqtisadi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırarkən qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrdən ilham almaq vacibdir. Münaqişədən sonra oxşar yenidənqurma proseslərindən keçmiş digər ölkələrin təcrübəsi

* doktorant, Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti

e-mail: ramil.sahhuseynli@gmail.com

<https://doi.org/10.30546/25194011.2025.14.2.205>

strateji planlaşdırmanın və effektiv idarəetmənin vacibliyini vurğulayır. Dövlət və özəl qurumlar arasında koordinasiya, eləcə də vətəndaşların fəal iştirakı bu təşəbbüslərin uğurunu təmin edən əsas elementlərdir.

1. Sosial infrastrukturun işləkliyinin təmin olunmasının əhəmiyyəti

Azərbaycanın yaxın tarixində, işğaldan azad edilmiş ərazilərinin bərpası çərçivəsində sosial infrastrukturun inkişafı yerli əhali arasında yenidənqurma və inamın möhkəmləndirilməsi üçün əsas elementdir. Fərdlər arasında qarşılıqlı əlaqə və əməkdaşlığı asanlaşdırmaqla, bu infrastruktur sosial inklüzivliyi gücləndirməyə, əlaqəni təşviq etməyə və uzunmüddətli davamlı inkişafı dəstəkləməyə kömək edir. Sosial infrastruktur həm maddi, həm də institusional aspektləri birləşdirərək, kommunikasiya mexanizmlərini təşviq etməklə yanaşı, davamlılıq, birlik və tərəqqi üçün katalizator rolunu oynayır. Onlar əhalinin bilavasitə tələbatını ödəməklə məhdudlaşmır, həm də son zamanlar reinteqrasiya edilmiş ərazilərdə davamlı sosial və iqtisadi artımın əsaslarını yaratmaqla vətəndaş və sosial həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynayır.

Həqiqətən də, sosial infrastruktur vətəndaşların rifahının mühüm əsasını təşkil edir və onun düzgün işləməsi, xüsusən də işğaldan azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması və inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu infrastrukturun hər hansı deqradasiyası və ya uğursuzluğu nəinki sosial tərəqqini ləngidə bilər, həm də insanların həyat keyfiyyəti üçün dərin mənfi nəticələrə səbəb ola bilər. Azərbaycanın reinteqrasiya edilmiş ərazilərində sosial infrastrukturun düzgün işləməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir, çünki o, təkcə sakinlərin bilavasitə ehtiyaclarını ödəmir, həm də regionun davamlı sosial-iqtisadi inkişafının dəstəklənməsində mərkəzi rol oynayır. Sosial inkişafın XXI əsrə xas olan tendensiyaları və dinamikası keçmişdəkindən xeyli fərqlənir [1, s.4]. Müasir problemlər cəmiyyət qarşısında yeni prioritetlər və tələblər qoyur. Bunlardan ən mühümü işğaldan azad edilmiş ərazilərdə operativ sosial infrastrukturun yaradılması və onların işləkliyinin təmin edilməsidir. Bu aspektlər təkcə regional inteqrasiya üçün deyil, həm də bütövlükdə milli inkişaf üçün xüsusilə əhəmiyyətlidir. Bu kontekstdə həm vətəndaşların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, həm də ölkənin iqtisadi artımının stimullaşdırılması üçün sosial infrastrukturun adekvat planlaşdırılması və uğurla həyata keçirilməsi həlledici olacaqdır.

Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində sosial infrastrukturun inkişafı və funksionallığı strateji və çoxşaxəli əhəmiyyət kəsb edir. Bu ərazilər onilliklər boyu işğaldan sonra fiziki reabilitasiya ilə məhdudlaşmır, sosial və iqtisadi quruluşun bərpasına qədər uzanan qlobal yenidənqurma tələb edir. Bu ərazilərdə sosial infrastrukturun funksionallığı sabitliyin təmin edilməsində, davamlı inkişafın təşviqində və yerli əhalinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynayır.

İşlək sosial infraquruluşa ehtiyac aşağıdakı imperativlər ətrafında strukturlaşdırıla bilər:

1. *Reabilitasiya və ədalətli inkişaf*: Müxtəlif yerli icmaların xüsusi ehtiyaclarını nəzərə alaraq, azad edilmiş ərazilərdə dövlət resurslarının və investisiyaların ədalətli və optimal bölüşdürülməsini təmin etmək.

2. *Təhsilə çıxış və bacarıqların artırılması*: Xüsusilə, müasir məktəblərin və peşə hazırlığı mərkəzlərinin tikintisi hesabına bütün vətəndaşların təhsilə çıxışı üçün əlverişli şərait yaratmaq.

3. *Səhiyyə xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi*: Müvafiq tibbi infrastrukturun yaradılması, keyfiyyətli tibbi xidmətin mövcudluğunu təmin etmək və ictimai səhiyyə xidmətlərinin effektiv şəbəkəsini inkişaf etdirmək.

4. *Mədəniyyət və irsin təbliği*: Milli özünəməxsusluğu möhkəmləndirmək üçün mədəni fəaliyyətin inkişafına dəstək verməklə işğaldan azad edilmiş ərazilərin mədəni və tarixi irsini qoruyub saxlamaq.

5. *Rəqəmsal infrastruktur və əlaqə*: Azad edilmiş ərazilərin rəqəmsal iqtisadiyyata inteqrasiyasını asanlaşdırmaq üçün informasiya və kommunikasiya texnologiyalarına ədalətli çıxışı inkişaf etdirmək.

6. *Sosial birliyin gücləndirilməsi*: Vətəndaşlar arasında qarşılıqlı əlaqələri təşviq etmək və icmalar arasında inam və həmrəylik yaratmaq üçün sosial mərkəzlər, parklar və görüş yerləri kimi icma məkanları yaratmaq.

7. *Məşğulluğa və yerli iqtisadiyyata dəstək*: Vətəndaşlara yeni peşəkar bacarıqlar əldə etmək və əsas sektorlarda iş yerlərinin yaradılmasını təşviq etmək üçün təlim proqramları hazırlamaq.

8. *Ətraf mühitin mühafizəsi*: Azad edilmiş ərazilərin təbii sərvətlərinin qorunmasına diqqət yetirməklə sosial infrastrukturun planlaşdırılması və idarə olunmasında davamlı təcrübələri qəbul etmək.

9. *Maliyyə davamlılığının təminatı*: Bütçə resurslarının səmərəli və məsuliyyətli idarə edilməsi vasitəsilə maliyyə sabitliyinə və sosial xidmətlərin davamlılığına təminat vermək.

10. *Yerli institutların gücləndirilməsi*: Sosial infrastrukturunu idarə etməyə və icmaların ehtiyaclarını ödəməyə qadir olan güclü yerli qurumların yaradılmasını dəstəkləmək.

Eyni zamanda, sosial infrastrukturun səmərəli işləkliyi iqtisadi, mədəni və sosial səviyyədə harmoniya yaratmağa çalışır. Buna müxtəlif mülkiyyət formalarına aid hüquqların müdafiəsinin təmin edilməsi, fərdi və kollektiv maraqların tarazlaşdırılması, bərabər hüquqlar əsasında sosial xidmətlərə bərabər çıxışın təmin edilməsi ilə nail olmaq olar. Bu prinsiplərə riayət etməklə Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində sosial infrastrukturun inkişafı milli prioritetlərlə qlobal dinamika arasında uyğunluğu təmin etməklə milli artım strategiyasına uyğunlaşdırılmalıdır. Beləliklə, sosial infrastrukturun əhəmiyyəti, xüsusən də işğaldan azad edilmiş ərazilərdə onların səmərəliliyi onların iqtisadi rolundan xeyli kənara çıxır; həm də cəmiyyətin ümumi tərəqqisinin əsas göstəricisini təşkil edirlər. Beləliklə, sosial infrastrukturla bağlı məsələlərin təhlili, öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi işğaldan azad edilmiş ərazilərdə sosial-iqtisadi inkişaf strategiyalarının formalaşdırılması üçün həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Bu infrastrukturun yaradılması davamlı inkişafın tələblərinə cavab vermək üçün qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrin birləşməsinə tələb edir, eyni zamanda bu təcrübələrin ölkənin mədəni xüsusiyyətlərinə və yerli ənənələrinə uyğunlaşdırılmasını təmin edir. Münaqişədən sonrakı analogi yenidənqurma proseslərini yaşayan digər ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, bu təşəbbüslərin uğuru uzunmüddətli planlaşdırmadan, resursların səmərəli bölüşdürülməsindən və qərarların qəbulunda vətəndaşların fəallığının artırılmasından asılıdır. Beləliklə, Azərbaycan qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrdən ilham alaraq və həll yollarını yerli xüsusiyyətlərə uyğunlaşdırmaqla, işğaldan azad edilmiş ərazilərində ahəngdar və inklüziv inkişafın əsaslarını qoya bilər.

2. Sosial infrastrukturun “Böyük qayıdış” prosesində rolu

Sosial infrastrukturun rolu onların nəzəri ölçüsündən kənara çıxır; onlar da mühüm praktik əhəmiyyətə malikdirlər. Onlar həm bu gün, həm də gələcəkdə sosial inki-

şafın və həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının müəyyən edici elementlərini təşkil edirlər. Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində sosial infrastrukturun yenidən qurulması təkcə milli prioritet deyil, həm də regional və qlobal inkişaf prosesində əsas amildir. Bu rehabilitasiya prosesi təsirə məruz qalmış əraziləri bərpa etmək, sosial birliyi təşviq etmək, köçkünlərin geri qayıtmasını asanlaşdırmaq və uzunmüddətli inklüziv inkişafın əsaslarını qoymaq üçün əsasdır. Qloballaşan dünyada bu səylər yerli mədəni xüsusiyyətlərə və ənənələrə uyğunlaşdırılmaqla qlobal tendensiyalara uyğun olmalıdır. Bu, yerli reallıqlara hörmətlə yanaşılmaqla, ən yaxşı beynəlxalq təcrübələri özündə birləşdirən və bununla da sabit və firavan gələcəyi təmin edən strateji siyasətin işlənilməsi və həyata keçirilməsinin vacibliyini vurğulayır.

Prezident İlham Əliyev 2 fevral 2021-ci il tarixli “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafın Milli Prioritetləri” adlı Sərəncamında işğaldan azad edilmiş ərazilərdə sosial infrastrukturun inkişafının və onların səmərəli idarə olunmasının mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulayıb. Eyni zamanda, bu regionlar bərpa edilməli və Azərbaycanın iqtisadi və sosial landşaftının dəyişdirilməsində həlledici rol oynayan ölkənin iqtisadi fəaliyyəti üçün mühüm hərəkətverici qüvvəyə çevrilməli olduğunu bildirməklə bu istiqamətdə mühüm göstərişlər verib. Bu kontekstdə dövlət başçısı bu prosesi dəstəkləmək üçün dəqiq göstərişlər və konkret tədbirlər verməklə yanaşı, sosial infrastrukturun fəaliyyətinin gücləndirilməsinin vacibliyini təkid edib [5]. Bu fərman ölkənin işğaldan azad edilmiş ərazilərində davamlı və inklüziv inkişafa doğru istiqamətləndirilməsində mühüm addımdır.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası xalqımız üçün böyük tarixi mərhələdir. Sərhədlərini bərpa etməklə ölkəmiz ötən əsrin ən əlamətdarlarından biri olan böyük hərbi və diplomatik qələbəyə nail oldu. Bununla belə, bu qələbənin möhkəmlənməsi məcburi köçkünlərin öz doğma torpaqlarına qayıtması ilə bağlıdır. Bu kontekstdə işğaldan azad edilmiş rayonlarda sosial infrastrukturun düzgün işləməsi "Böyük qayıdış" proqramının uğurla həyata keçirilməsi üçün mühüm şərtə çevrilir. Erik Klinenberqin dediyi kimi: “Sosial infrastruktur güclü olduqda, bu, fərdlər və qruplar arasında əlaqələr, qarşılıqlı dəstəyi və əməkdaşlığı asanlaşdırır. Digər tərəfdən, bu infrastruktur zəiflədikdə isə sosial aktivliyin azalmasına gətirib çıxarır, beləliklə də ailələri və fərdləri cəmiyyətdən lazımi dəstək almadan təkbaşına sosial problemlərlə üzləşməyə məcbur edir” [2, s.14]. Bu kontekstdə əsas məqsəd təkcə "Böyük Qayıdış" prosesini sürətləndirmək deyil, həm də onun davamlılığını təmin etməkdir. Bu yanaşma olmadıqda, nə görülən səylər, nə də ayrılan əhəmiyyətli investisiyalar gözlənilən nəticəni verməyəcək. Bu məqam bu kontekstdə sosial infrastrukturun düzgün işləməsinin həlledici əhəmiyyətini vurğulayır. Davamlı inkişaf və sabitlik istənilən sosial infrastruktur strategiyasının əsas prinsipi olmalıdır. Buraya xidmətlərin əlçatan, ədalətli və gələcək nəsillərin tələblərinə uyğunlaşdırılmasını təmin etməklə yanaşı, ətraf mühiti qorumaq üçün texnologiyaların inteqrasiyası daxildir.

İnklüzivliyi, icma ruhunu və həmrəyliyi təşviq edən məkanlar, institutlar, fəaliyyətlər və şəbəkələr, eləcə də fərdləri birləşdirən və imkanlara çıxışı asanlaşdıran kommunikasiya sistemləri cəmiyyətin uğuru üçün vacib elementlərdir. Köçkünlərin geri qayıtmasının davamlılığı təkcə fiziki yenidənqurmada deyil, həm də təhsil, səhiyyə, mənzil, məşğulluq və s. kimi funksional sosial xidmətlərin yaradılmasından asılıdır. Bundan əlavə, yaxşı inkişaf etmiş sosial infrastruktur vətəndaşların öz doğma yurdu ilə əlaqəsini gücləndirir, əlverişli və cazibədar yaşayış mühiti yaradır. O həmçinin sosial birləşmə və icmanın reinteqrasiyasında mühüm rol oynayarkən sahibkarlıq və investisiya

siyaları dəstəkləməklə yerli iqtisadiyyatı gücləndirir. Müasir və inklüziv xidmətlər göstərməklə Azərbaycan işğaldan azad edilmiş əraziləri bərpa etməklə yanaşı, həm də hər bir vətəndaşın regionun və bütövlükdə ölkənin yüksəlişində fəal iştirak edə biləcəyi davamlı inkişafın əsasını qoyur.

3. Sosial infrastrukturun dayanıqlılığı və turizm sənayesinə təsiri

Xüsusilə böyük ictimai-siyasi transformasiyalardan keçmiş regionlarda, məsələn, işğaldan azad edilmiş Azərbaycan ərazilərində turizmin inkişafında sosial infrastrukturun inkişafı əsas rol oynayır. Giovanni Ruggieri "Turizm inkişafı: konsepsiyalar və problemlər" əsərində turizmin inkişaf etməkdə olan ərazilərdə kapitalın formalaşması üçün müəyyən edici amil təşkil edən infrastrukturun təkmilləşdirilməsi ilə sıx bağlı olduğunu vurğulayır [4, s.4]. Başqa sözlə, turizmi inkişaf etdirmək üçün regionda mövcud olan infrastruktur və resursların turizm fəaliyyətini effektiv şəkildə dəstəkləmək üçün kifayət qədər inkişaf etdirilməsi vacibdir. Bu təkmilləşdirmə həmin ərazilərin iqtisadi potensialına birbaşa təsir edir, onların yerli, milli və beynəlxalq turizm bazarlarına inteqrasiyasını asanlaşdırır. Eynilə, Sue Beeton "Turizm Yoluyla İcma İnkişafı" əsərində bu artımı dəstəkləmək və təşviq etmək üçün infrastrukturun vacibliyini vurğulayır [3, s.96]. Su təchizatı, kanalizasiya, tullantıların idarə edilməsi və nəqliyyat kimi mühüm infrastrukturun inkişafı böyük əhəmiyyət kəsb edir, çünki bu xidmətlər davamlı inkişaf edən turizm sənayesi üçün başlıca şərtlərdən biridir. Bu sistemlərin fəaliyyətindəki hər hansı nasazlıq birbaşa turizm sektoruna təsir edəcək, çünki onlar həm ziyarətçilərin, həm də yerli sakinlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün vacibdir. Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş bölgələrində bu infrastrukturun təkmilləşdirilməsi həm də turistlərin cəlb edilməsi üçün əsas sərvət olan mədəni və təbii irsin qorunub saxlanması və genişləndirilməsi üçün əlverişli zəmin yaradır. Beləliklə, sosial infraquruluşa qoyulan bu investisiyalar təkcə sakinlərin rifahı üçün deyil, həm də turizm sektorunun iqtisadi rolunu və mədəni təsirini gücləndirməklə onun dinamikliyi üçün əsas amildir.

Bir neçə onilliklər boyu davam edən işğaldan sonra tarixi irsin böyük bir hissəsi ya məhv edilib, ya da ciddi şəkildə zədələnib. Bununla belə, müasir sosial infrastrukturun inkişafı təkcə bu dəyərlərin bərpası imkanlarını deyil, həm də onları turizm və maarifləndirmə çərçivəsində təşviq etmək imkanı verir, beləliklə, bölgənin yaddaşını qoruyub saxlamağa nail olunur. Bundan əlavə, turizm sektorunda potensialın gücləndirilməsi strategiyası fiziki infrastrukturun yaxşılaşdırılmasından xeyli kənara çıxır. Yerli qurumlar tərəfindən turizm sektorunun səmərəli idarə olunmasını və əhalinin bu sektordan bəhrələnməsini təmin etmək üçün təşkilati və texniki imkanların da inkişaf etdirilməsi vacibdir. İxtisaslı işçi qüvvəsinin hazırlanması və yerli əhalinin turizm fəaliyyətlərinə cəlb edilməsi innovasiyaları təşviq edir və bununla da əhalinin artımına və iqtisadi dayanıqlığa töhfə verir. Bu proses həmçinin kənd təsərrüfatı, qonaqpərvərlik və yerli xidmətlər kimi digər sektorlara da müsbət təsir göstərir, iş yerlərinin və bizneslərin yaradılmasını stimullaşdırır. Bundan əlavə, mədəniyyət məkanlarının və muzeylərin yaradılması Azərbaycanın ziyarətçilərinin və sakinlərinin bu bölgələrin ən yaxın tarixi ilə bağlı maarifləndirilməsi, bununla da onların unudulmasının qarşısının alınması və turizm potensialının gücləndirilməsində mühüm rol oynayacaqdır. Bu yanaşma mədəni identikliyin qorunması ilə məhdudlaşmır, həm də məsuliyyətli turizmi cəlb etməklə və yerli əhali üçün yeni imkanlar yaratmaqla davamlı iqtisadi inkişafı təşviq edir. Reallıqda bütün bu elementlər sosial infrastrukturun fəaliyyətinin davamlılığı ilə mahiyyət etibarilə bağlıdır. Bu proses yerli iş yerləri yaradır, işsizliklə mübarizə

aparır, kənd təsərrüfatı, sənətkarlıq və xidmətlər kimi müxtəlif sektorlara investisiyalar cəlb etməklə iqtisadi artımı stimullaşdırır və sakinlərin rifahını yaxşılaşdırır. Bu, vətəndaşların sosial məsuliyyətinin gücləndiyi və infrastrukturun davamlılığına marağın artdığı bir "qazan-qazan" vəziyyəti yaradır. Buna görə də, azad edilmiş ərazilərdə funksional sosial infrastrukturun mühüm rollarından biri onun turizmi təşviq etmək və beləliklə, həm davamlı, həm də əhatəli iqtisadi inkişafı dəstəkləmək qabiliyyətindən ibarətdir. İnfrastrukturun təkmilləşdirilməsi turizm obyektlərinə çıxışın asanlaşdırılmasında, uzunmüddətli qalmaların stimullaşdırılmasında və ziyarətçilərin xərclərinin artırılmasında əsas rol oynayır ki, bu da regionun iqtisadi dinamikasına birbaşa təsir göstərir. Güclü sosial infrastrukturun yaradılması və saxlanması turizm sektorunun uğurunu təmin etmək üçün vacibdir, çünki bu, təkcə turist təcrübəsinin keyfiyyətinə deyil, həm də bu fəaliyyətin yaratdığı iqtisadi faydalara təsir göstərir.

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərində sosial infrastrukturun inkişafı və lazımı şəkildə fəaliyyət göstərməsi sabitliyin təmin edilməsi, sosial birliyin gücləndirilməsi, davamlı və inklüziv inkişafın təşviqi üçün mühüm amillərdir. Bu ərazilərdə sosial infrastrukturun bərpası maddi yenidənqurmada qat-qat artıqdır. O, bu regionların milli quruluşa tam reinteqrasiyası və sosial-iqtisadi sabitliyin möhkəmləndirilməsi üçün fundamental prosesi təcəssüm etdirir. Bu infrastruktur təsirə məruz qalmış ərazilərin fiziki yenidən qurulması ilə məhdudlaşmır, həm də köçkün əhalinin reinteqrasiyasında, yerli iqtisadiyyatın canlanmasında və yaşayış mühitinin yaxşılaşdırılmasında əsas rol oynayır.

Strateji planlaşdırmanın və bu infrastrukturun effektiv idarə edilməsinin əhəmiyyətini qiymətləndirmək olmaz. Təhsil, səhiyyə və nəqliyyat kimi əlçatan və müasir əsas xidmətlərin yaradılması təkcə vətəndaşların rifahına deyil, həm də ərazilərin investisiya və innovasiyalar üçün cəlbediciliyinə zəmanət verir. Bundan əlavə, turizmin inkişafı və mədəni irsin təbliği üçün əlverişli mühitin yaradılması bu bölgələrin görünməsinə gücləndirir və onların iqtisadi çiçəklənməsinə töhfə verir.

Bu nöqtəyi-nəzərdən ən yaxşı beynəlxalq təcrübələri ölkənin mədəni və iqtisadi xüsusiyyətləri ilə birləşdirən inteqrasiyalı və davamlı yanaşmanın qəbul edilməsi vacibdir. Münaqişədən sonrakı yenidənqurma proseslərindən keçmiş digər xalqların təcrübəsi göstərir ki, bu təşəbbüslərin uğuru şəffaf idarəetmədən, resursların səmərəli bölüşdürülməsindən və qərarların qəbulunda vətəndaşların fəal iştirakından asılıdır.

Beləliklə, Azərbaycan dayanıqlı və işlək sosial infrastrukturunu inkişaf etdirməklə işğaldan azad edilmiş ərazilərinin sabit və firavan gələcəyinin əsasını qoyur. Bu sözlər ani ehtiyacların ödənilməsi ilə məhdudlaşmır, hər bir vətəndaşın öz ölkəsinin tərəqqisinə fəal töhfə verə biləcəyi uzunmüddətli artım dinamikası yaratmaq məqsədi daşıyır. Bu regionların milli iqtisadi və sosial struktura inteqrasiyası yenidənqurma problemlərini davamlı və inklüziv inkişaf imkanlarına çevirərək bu müəssisənin uğurunun real təminatı olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Rəhmanov F.P. Sosial infrastrukturun tənzimlənməsi problemləri. Bakı: Gənclik, 2004, 304 s.

2. APPG for “left behind” neighbourhoods. Communities of Trust: Why We Must Invest in the Social Infrastructure of “Left Behind” Neighbourhoods. Local Trust, 2020. (<https://www.appg-leftbehindneighbourhoods.org.uk/wp-content/uploads/2021/03/8118-APPG-Communities-Report-NEW.pdf>).
3. Beeton S. Community Development Through Tourism. Collingwood: Landlinks Press, 2006, 246 p.
4. Ruggieri G. Tourism Development: Concepts and Issues. London: Tourism Planning and Development, 2015, 13(2), p. 1-10.
5. <https://president.az/az/articles/view/50474>.

Резюме

Рамил Шахусейли

Функциональность социальной инфраструктуры на освобожденных территориях: Основное условие устойчивого развития и социальной интеграции

Развитие социальной инфраструктуры на освобожденных территориях Азербайджана является ключевым фактором в восстановлении условий жизни и социальной стабильности. Эта инфраструктура не только удовлетворяет основные потребности населения, но и способствует экономическому росту и социальной интеграции. Восстановление и модернизация школ, медицинских центров, транспортных и цифровых коммуникационных сетей способствуют реинтеграции этих регионов в экономическую систему страны.

Эффективная социальная инфраструктура значительно повышает качество жизни граждан и укрепляет социальную сплоченность. Создание центров образования и профессиональной подготовки позволяет местному населению приобретать новые навыки и активно участвовать в экономическом развитии. Обеспечение адекватного доступа к медицинским услугам также имеет решающее значение для благополучия жителей, что, в свою очередь, способствует долгосрочной стабильности.

Кроме того, сохранение культурного наследия - важнейший аспект процесса реконструкции. Восстановление исторических мест и развитие местной культуры способствуют укреплению национальной идентичности и могут стимулировать туризм - ключевой сектор для экономического роста региона. Чтобы обеспечить устойчивость этих проектов, необходимо реализовывать стратегии планирования, которые уравнивают экологические, экономические и социальные аспекты.

Опыт других стран показывает, что успех реконструкции зависит от стратегического планирования, эффективного распределения ресурсов и активного участия общества. Сочетая передовой международный опыт с национальной спецификой, Азербайджан может создать прочную основу для устойчивого и инклюзивного развития этих территорий. В конечном счете, надлежащая реализация социальной инфраструктуры будет способствовать не только экономическому росту, но и социальной стабильности и безопасному возвращению перемещенных лиц.

Развитие социальной инфраструктуры на освобожденных территориях Азербайджана необходимо для улучшения качества жизни и обеспечения социальной стабильности. Восстановление школ, медицинских центров и транспортных сетей способствует экономической и социальной реинтеграции. Кроме того, сохранение культурного наследия способствует развитию туризма и укреплению национальной идентичности. Опираясь на международный опыт и устойчивые стратегии, Азербайджан может обеспечить сбалансированное развитие, способствующее долгосрочной стабильности и безопасному возвращению перемещенных лиц.

Ключевые слова: *важность функциональной социальной инфраструктуры, региональная реабилитация, возвращение перемещенных лиц, социальная сплоченность, устойчивое развитие.*

Summary

Ramil Shakhuseynli

Functioning Social Infrastructure in Liberated Areas: A Key Condition for Sustainable Development and Social Integration

The development of social infrastructure in the regions liberated from occupation by Azerbaijan plays a crucial role in restoring living conditions and promoting social stability. These infrastructures are not only a means to meet the immediate needs of the population, but also the key to sustainable economic and social development. The reconstruction and modernization of educational facilities, health systems, transport links and digital networks are the basis for the integration of these regions into the national economic system.

A functioning network of social infrastructure helps to improve the quality of life of citizens and strengthen social cohesion. Education and vocational training centers enable the local population to acquire new skills and actively participate in economic development. The provision of high-quality medical care ensures that residents of these regions have access to basic health services, which is an important prerequisite for long-term stability.

At the same time, the protection of cultural heritage is an integral part of reconstruction. The restoration of historical sites and the promotion of cultural activities contribute to identity building and support tourism development, which can serve as an economic driver for the region. Sustainable planning approaches that take equal account of environmental, economic and social aspects are essential to ensure the long-term viability of these infrastructures.

The experience of other countries shows that the success of such reconstruction projects depends on strategic planning, efficient allocation of resources and active citizen participation. By combining international best practices with national specificities, Azerbaijan can create a solid foundation for inclusive and sustainable development in the liberated areas. Ultimately, the effective use of social infrastructure will not only contribute to the economic strengthening of the region, but also stabilize the social fabric and facilitate the return of internally displaced persons.

Key words: *importance of functional social infrastructure, regional rehabilitation, return of IDPs, social cohesion, sustainable development.*

Redaksiya heyətinin üzvü f.e.d., prof. Rüstəmov İzzət Əsrəf oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.